

עוד יש לומר שעיקר המראתו בכך שמורה שהבית-דין שבכל עיר ועיר אינו חייב לבטל דעתו כלפי ב"ד הגדול שבירושלים. ועל פי זה הורה לעבר או שלא לעבר את השנה, בניגוד להכרעת ב"ד הגדול, וכגון שנחלקו אם לעבר אחר הפורים. וכיון שהמראתו זו שנחלק על כח ב"ד הגדול, יצאה אל הפועל למעשה — חייב (עפ"י חזון איש סנהדרין כג, ג).

ובכך מתישבת תמיהת התוס' הלא נידון עיבור לאחר פורים אינו אלא אלכתחילה — אך לפי האמור נפ"מ אף בדיעבד לענין עיבור בטעות או לענין עצם סמכות העיבור. דרכים נוספות — ע' במובא בספר מרגליות הים.

(ע"ב) 'בפלוגתא דשמואל ורבי אבהו' — נקט מחלוקת זו להשמיענו שאפילו לא נחלק בדין הממון עצמו אלא במנין הדיינים, הריהו 'זקן ממרא' (ערוך לנר).

*

כי יפלא — רמזים

כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע, דברי ריבת בשעריך — כי תיפלא ותתמה על משפטי ישראל בעולם, על מה אנחנו נהרגים נשחטים ונטבחים, נידונים באש ובמים ועל גופנו יבוא כל נגע וכל פגע — דע לך כי הכל בשביל 'דברי ריבות' — שנאת חנם שבקרבו.

כי יפלא ממך דבר... דברי ריבת בשעריך — רמז, כי על ידי 'דברי ריבות' באה השכחה, כמו שידענו שע"י מחלוקת בית הלל ובית שמאי נעשית תורה כשתי תורות ולא מצאו הלכה ברורה. או כלך לדרך אחרת: כי יפלא — וקמת ועלית — על ידי הספקות והפליאות באין לידי קימה ועליה בתורה (מתוך ספר הפרשיות שופטים).

דף פח

הערות בפשט

'מאי לאו דהוא אמר מפי השמועה והם אומרים כך הוא בעינינו' — כמה דרכים נתבארו בספרי המפרשים האחרונים, מנין יש משמעות לפרש כן את המשנה — ע' יד דוד וערוך לנר. ובפשטות נראה שכוונת המקשה, מאי לאו מדובר בכל האופנים, גם באופן זה שאומר מפי השמועה והם אומרים מסברת עצמם. ותרץ: לא, מדובר רק כשהוא אומר כך הוא בעיני והם אומרים מפי השמועה. וכן סגנון הגמרא.

(ע"ב) 'זקן ממרא שרצו בית דינו למחול לו...' — במסכת סוטה הגרסא 'בית דין', והיא נכונה יותר, שהמדובר על בית דין הגדול (רש"ש. וכו"ה בכמה כתבי יד. ואולם בספרי ריש תצא הגרסא 'שרצו חבריו למחול לו' ומשמע דקאי על בית דינו שעמם הוא נחלק. עפ"י ממזרח נועם). וצ"ע בשו"ת הרשב"א ב'מיוחסות' רפח ד"ה וכן מלך; שו"ת הריב"ש קעא ד"ה ועוד.

‘ובשבתות ובימים טובים יושבין בחיל’ — בבית המדרש שהיה שם (עפ"י רמב"ם סנהדרין ג, א — כפירוש חסדי דוד וחזון יחזקאל, שאין מחלוקת בין גרסת תלמודנו לגרסת התוספתא. ובלחם משנה פרש שנחלקו בדבר). ומסתמא היה זה במזרח העזרה, שם היתה לשכה מתוקנת להם (ריעב"ץ).

‘איזהו בן עולם הבא, ענוותן ושפל ברך, שייף עייל ושייף נפיק...’ — לפי שהענוה מדה עליונה שבמידות, כמו שאמרו 'מאד מאד הוי שפל רוח'. וההיפך — הגאווה, הגרועה שבמידות. וכנגד מיני הגאווה השונים כפל ואמר **ענוותן** — שאינו מתגאה בדעתו ושכלו, **שפל ברך** — על שם הגאווה שיש לאדם בגופו ובגבורתו, שמשפיל את גופו כברכיים הללו שהם שפלים בגוף. ושייף עייל — על שם עשרו, שאינו מהדר להיות לו דירה נאה ובית גבוה כדרך העשירים. ואמר שכל המדות הללו שבענוה קיימות אצלו, הגם שהוא לומד תורה תדיר (עפ"י מהרש"א. וע"ע במהרש"א ברכות על 'שלשה דברים מרחיבים דעתו של אדם... ודירה נאה').

— **‘... והנה הנכנס להגיד דברי תורה ברבים, עוד קל לו להיות 'שוחה ונכנס' — כי אינו יודע כיצד יתקבלו דבריו, אבל כאשר הצליח ודבריו נתקבלו ברצון בציבור ובכל זאת הוא 'שוחה ויוצא' בלי שום התנשאות, כי הוא זוכר היטב כמה סיעתא דשמיא היתה לו כאשר נתחדשו לו הדברים — זוהי מהעבודות הקשות שבמקדש. הן, ענוה גדולה מכולן (ע"ז כ:).**
 כך נראה עולמם של תלמידי חכמים אמתיים: **‘ועניים מרודים תביא בית’** — אלו ת"ח הנכנסים לבתי עמי הארץ ומרוים אותם מדברי תורה (ויקרא רבה לד, יג) — **דוקא ת"ח נקראים 'עניים מרודים' דלית להו מגרמייהו כלום, ואין להם סרך התנשאות... כך ראינו בכל גדולי עולם שזכינו להכיר' (עלי שור ח"ב עמ' שיג).**
 ע"ע: בן יהודע; שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ כא תשל"ב ל תשל"ג.

‘זגרים באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה’ — על משקל דברי המשנה 'אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך'. ויש לרמוז משמעות שניה — אל תחזיק טובה — התורה שנקראת 'לקח טוב' — לעצמך, אלא זכה בה לאחרים.

‘השתא לא בעי התראה’ — בתוס' רא"ש מובא לפרש: אינו צריך התראה כשאר עבירות שמתרים בהן על גוף העבירה, אלא מתרים בו שלא יעשה כהוראתו. [וכבר העירו מדברי הרמב"ם בספר היד (ממרים ג, יח) שסתם וכתב שזקן ממרא אין צריך התראה. ואמנם מצינו כמה עבירות שאינם צריכים התראה — עדים זוממים (בבבכותוב לג); בן סורר מורה (כמבואר ברש"י עא. ד"ה מתרין); מגדף (לדברי הרמב"ם — עכו"ם ב, טו ע"ש בכס"מ). וכן בעיר הנדחת לכמה דעות (ע' להלן קיא: וע' בכ"ז בחדושי הגר"ר בנגיס ח"א מג). וכן נביא המתנבא דבר שלא שמע, יש אומרים שא"א להתרותו (ע' להלן פט).
 ואולם בפירוש המשנה כתב הרמב"ם שצריך להתרותו. וע"ע במובא ב'בירור הלכה' בבאור דבריו].

‘אמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא: אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע. ואין לנו אלא תפילין אליבא דר' יהודה — והאיכא לולב?... והאיכא ציצית?...’ — מפשטות הסוגיא נראה שאין זקן ממרא חייב כשהורה במצוות עשה

כלולב וציצת אלא בתפלין. וכן פסק הרמב"ם (ממרים ד) שאינו חייב אלא בדבר שזדונו כרת [כרבי מאיר. וסבר שגם רבי יהודה אינו חולק אלא מוסיף, כנ"ל], ובנוסף לכך חייב על מצות תפלין לבדה כשהורה להוסיף באופן שהוא גורע.

ואולם הראב"ד (בהשגותיו שם) פרש שחייב גם על לולב וציצת, והמשא-ומתן שבסוגיא מתיחס רק על הלשון 'ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע' — על הגדרה זו אמרו 'אין לנו אלא תפלין', ועל כך הקשו הלא ביטוי זה יכול להתקיים גם בלולב ובציצת. ובארו שאין זה בכלל 'הוסיף גורע' כי גרוע ועומד הוא. ואולם אליבא דדינא אכן אין חילוק ביניהם.

[ובאר הלחם-משנה שלכאורה תמוה לשם מה הוצרך להמציא כלל חדש — 'ואם הוסיף גורע' — דבר שאינו אמת. ופרש שרבו אושעיא אמר 'ואם הוסיף גורע' לחדש שלא זו בלבד שחייב כשגרע ממש כלולב וציצת, אלא אפילו כשהורה להוסיף והוספתו גורעת — חייב. והלשון 'אין לנו אלא' אמר רבי אלעזר לפרש דברי רבו ר' אושעיא, שזה שהוצרך לומר 'ויש בו להוסיף...' לא בא לרבות דבר אחר מלבד תפלין].

'אי סבירא לן דקשר עליון לאו דאורייתא, האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי' — יש להקשות, גם אם קשר עליון לאו דאורייתא, הלא ציצית צריכה 'גדיל', נמצא שהגדיל מחבר את החוטים הנוספים ואינו 'לחודיה קאי'?

וצריך לומר שמדובר כאן כשהחוט הנוסף אמנם קשור בקשר העליון עם שאר החוטים אך אינו כרוך בגדיל אלא מחוצה לו, ורק באופן זה אמרו האי לחודיה קאי (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א יד, ד. ע"ש בהרחבת הענין).

'ככתבם וכלשונם'

'שלשה דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים...' —

'... ובאמת גם מהרבה תנאים ואמוראים יש כהאי גוונא הרבה בתלמוד, ובכמה דוכתי יש שלא נכתב גוף השיחה רק הדברי-תורה היוצא, כמו בשבת (עה, ב) ג' דברים סח לי רב אשי וכו', ובסוטה (כה, א) ג' דברים סח לי זעירא כו' וכן בכמה דוכתי. לשון סח משמע דרך שיחה בעלמא היה, כמו שנתבאר לעיל מסוכה (כא, ב) דדייק כן מלשון זה, והיינו שזה סיפר לו איזה סיפור ושיחה שמתוכה נלמד דין ההוא, וכהוא ד'משיחתו של רבן גמליאל' אלא דשם נזכר השיחה וכאן לא זכרו השיחה עצמה רק הנלמד ממנה, והכל בכתב מיד ה' עליהם השכל. וכמו בנביאים, נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה (כמו שאמרו במגילה יד, א), כן בחכמי תורה שבעל פה. ובודאי כל אחד מתנאים ואמוראים חידש הרבה דברי תורה בכל ימי חייו, ונמצא מהם רק מימרות מועטים, והם אותם שידעו שצריכים להיכתב זכרון בספר לעולמי עד. וכן בענייני השיחות שקבעו הכל מה שיש בו צורך לעולמי עד. וכל דבריהם במדה ובמשקל...'

(דברי סופרים לר"צ הכהן, לו)

'משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבו מחלוקת בישראל' —
'... אבל נפלה המחלוקת והעיון בדבר שלא נשמע בו הלכה. ותמצא בכל התלמוד שהם חוקרים על טעם הסברא שהוא גורם המחלוקת בין החולקים...'

אבל מי שיחשוב שהדינין שנחלקין בהם כמו כן מקובלים מפי משה, וחושבים שנפלה המחלוקת מדרך טעות ההלכות או השכחה או מפני שאחד מהם קבלת אמת והשני טעה בקבלתו או שכח או לא שמע מפי רבו כל מה שצריך לשמוע, ויביא ראיה על זה מה שנאמר 'משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות' — זה דבר מגונה מאד, והוא דברי מי שאין לו שכל ואין בידו עיקרים ופוגם באנשים אשר נתקבלו מהם המצות, וכל זה שוא ובטל, ומה שהביאו להאמין באמונה הזאת הנפסדת, הוא מיעוט הסתכלותו בדברי החכמים הנמצאים בתלמוד...

אבל מה שאמרו 'משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם רבתה מחלוקת בישראל' ענין זה מבואר שכל שני אנשים בהיותם שוים בשכל ובעיון ובידיעת העיקרים שיוציאו מהם הסברות, לא תפול ביניהם מחלוקת בסברתם בשום פנים, ואם נפלה — תהיה מעוטה, כמו שלא נמצא שנחלקו שמאי והלל אלא בהלכות יחידות, וזה מפני שדעות שניהם היו קרובים זה לזה בכל מה שיוציאו בדרך סברא, והעיקרים כמו כן הנתונים לזה כמו העיקרים הנתונים לזה. אבל כאשר רפתה שקידת התלמידים על החכמה, ונחלשה סברתם נגד סברת הלל ושמאי רבותיהם, נפלה מחלוקת ביניהם בעיון על דברים רבים, שסברת כל אחד ואחד מהם היתה לפי שכלו ומה שיש בידו מן העיקרים. ואין להאשימם בכל זאת, שלא נכריח אנחנו לשני חכמים מתוכחים בעיון, להתוכח בשכל יהושע ופנחס, ואין לנו ספק כמו כן במה שנחלקו בו אחרי שאינם כמו שמאי והלל או כמי שהוא למעלה מהם, שהקב"ה לא צונו בעבודתו על ענין זה, אבל צונו לשמוע מחכמי הדור, כמו שאמר אל השפט אשר יהיה בימים ההם. ועל הדרכים האלו נפלה המחלוקת, לא מפני שטענו בהלכות ושהאחד אומר אמת והשני שקר. ומה מאד מבואר ענין זה לכל המסתכל בו, ומה יקר וגדול זה העיקר במצות' (מתוך הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים).

'... והנה בית דין הגדול היה בכל זמן התנאים אחר חורבן עד רבנו הקדוש, כדאמר ר"ה לא וברש"י שם ד"ה בית שערים. וכ"ה בר"מ פ"ד מה' סנהדרין ה"ב. ויש לעיין, אם כן היו כל החכמים כפופין לבית דין הגדול ולמה נחלקו התנאים? ויש לומר דאין הכי נמי, אי היו עומדין למנין היו נוהגין כסנהדרין, אבל לא עלתה בידם לעמוד למנין, שהיו הסנהדרין מפוזרין מפני עול הגלות וצרות המלכות, והיו גזרות על עסק התורה ועל הסמיכה. ואף אם היו עומדין למנין לא היה מועיל אלא לדורם. (וכמו"ש שם (בסוף אות ב) שיש כח לב"ד לחלוק על הוראת ב"ד הגדול שהיה בדור שלפניו). ועוד נראה דב"ד הגדול שבירושלים מימות משה רבנו ועד שגלו, היה ב"ד הגדול בחכמה ובמנין מכל בתי דין שבישראל, שכן היה סדר המינוי שהגדול מכל חכמי הדור היה נכנס לסנהדרין כמבואר בר"מ פ"ב מה' סנהדרין ה"ח, ולפיכך הוא ב"ד שמתמנה לכל ישראל בזמן שכל ישראל מצויין לעלות לירושלים ולשמוע הוראתן. ודין זה אינו מדין כח מיוחד שניתן לב"ד שבלשכת הגזית אלא בכל זמן, כדאמר יבמות י"ד א' דאי הוי ב"ד של שמאי רובא, חייבין ב"ד של הלל לעשות כדבריהן. אבל בזמן הגלות שאין כל ישראל יכולין לבוא אל מרכז אחד, וכל מדינה יש לה חכמיה, ומזדמן שיש בתי דינין שקולין שאי אפשר היה להכניס גדולי החכמים כולן למקום אחד, ולפיכך אפשר היה לר' אלעזר בר"ש ובית דינו לחלוק על רבי ובית דינו, אף שרבי ובית דינו — ב"ד הגדול היו, ואילו נבנה בית המקדש היו נכנסין ללשכת הגזית ובוזה היו מתמנין לבית דין לכל ישראל, והיו כל ישראל חייבין לשמוע להן, ואף אם הוראתן היתה בשעה שלא היו בלשכת הגזית, דעיקר בזה המינוי כדאמר ר"ה כ"ה א שעמדו ב"ד כו', שם ב' נתמנה פרנס כו' — אבל

בגולה שאין תורתן והוראתן יכולה להגיע לכל ישראל, אינן ב"ד הגדול למקומות שאין תורתן מגעת' (מתוך הערות החזון איש לקונטרס דברי סופרים, אות ג).

לקוטים מפוסקים אחרונים וראשי פרקים לעיון

והאיכא ציצית... אי סבירא לן דקשר העליון לאו דאורייתא, האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי — הרמ"א (או"ח י, פסק שהמטיל ציצית למוטלת (= תלה ציצית נוספת על ארבע ציציותיו), כל עוד לא חתך ציצת אחת — פסול.

לפי זה כתב החזון-איש (או"ח ב,ד), צריך לדחוק ולפרש שאין כוונת הקושיא 'האי לחודיה קאי...' שהציצית כשרה, שהרי במה שונה הוספת חוט ממטיל למוטלת שכל ציצת וציצת לחודה קאי, שפסק הרמ"א לפסול. אלא כוונת הקושיא לומר רק שאין זקן ממרא חייב עליה, כי אין הפסול מצד התוספת כבתפלין [שבית חיצון אינו רואה פני האויר כדלהלן], אלא לפי שבטלה צורת המצוה.

ושמא יש לחלק ששונה 'הטיל למוטלת' שפסולה דציצית אחת על כנף אחד אמר רחמנא (כמש"כ התוס' ריש פרק התכלת, וע"ש בחדושי רעק"א דהוי כמפורש בתורה), וגילה הכתוב שפסול כשמטיל שתי ציציות בכנף. משא"כ תוספת חוט.

ולפי סברא זו יש מקום לומר שהמטיל חמש ציציות בחמש כנפות לא נפסלה, דהאי לחודיה קאי וכו', כמו בהוסיף חוטים אם קשר עליון לאו דאורייתא. ואולם בט"ז (רס"י) מ' שבכה"ג פסול מטעם אחר (הביאו המשנ"ב שם), וכן מבואר בשפת אמת (ס"פ הקומץ רבה) שכתב ש"ת"ק דמצוה אחת הן אם הוסיף בחמישי פסול כבהטיל למוטלת. וכן כתב בערוך השלחן (י, ב).

עוד יש מקום לתרץ קושית החזון"א על הרמ"א כדרך שתמצו האחרונים קושית הראב"ד על הרמב"ם (לולב ז, ז), שפסק [לגרסתנו] שאם הוסיף על שאר המינים שבלולב חוץ מהדס — פסול. והלא הרמב"ם פסק לולב אין צריך אגד וא"כ הלא האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. ותמצו (בשם הגר"מ סולוביצ'יק) שכוונת הגמרא שאם לולב צריך אגד הרי כשמוסיף יש כאן 'פסול הפצא' במצוה, בעצם צורתה, ואילו אם אין צריך אגד, אמנם הגברא אינו מקיים את מצותו אך גוף החפצא לא נפסל, ואין זקן ממרא חייב על כך.

והכא נמי יש לומר שאמנם הטיל למוטלת [ונתכוין להוסיף ולא לבטל] אם ילבש לא יקיים המצוה, אך עצם החפצא של הציצית לא נפסל (הסבר זה מובא ברשימת שיעורי הגר"ד סולוביצ'יק סוכה יא. וע"ש בדף לד. וע"ע ברכת מרדכי או"ח ח"ב לה, יח).

האחרונים העירו מדוע לא משכחת לה חיוב לזקן ממרא בשהוסיף חמש ציציות. וע' אמרי בינה (או"ח ב ד"ה ובוה); עונג יום טוב (ז).

המוסיף על מספר החוטים — מתי עובר בבל תוסיף? — בספר בית שערים (לגר"ר עמרם בלום. י) כתב שאינו עובר אלא בשעה שלובש הבגד, ולא בעת הטלתו [למאי דקיימא לן ציצית חובת גברא].

וצריך עיון בתוס' מנחות (מ: ד"ה בב"ת) שמשמע שעובר בהטלה עצמה, וכפשטות המובן מלשון הגמרא שם דכיון דעבר בבל תוסיף לא חשיב 'מעשה'.

מוסיף חוט חמשי ואינו מכוין להוסיף על המצוה — כתב בחזון איש (ג, זז) נראה שפסול. וכן אין מועיל לבטלו.

הכשר הציצית כשהוסיף חוטים — בפרי מגדים (יא, יב). מובא בבאור הלכה שם ד"ה ואם הוסיף נסתפק האם די לקצוץ את החוטים היתרים עד הגדיל, ובגדיל הם עדיין נשארים.

ואילו בחזון איש (ג,טו) צידד שאפילו קציצת החוט היתר אינו מועיל וצריך להטיל הכל מחדש. ועוד כתב: אפילו לדעת האומרים קציצה מועילה, נראה שצריך לקוצצו מהגדיל ואין די קציצה מתחילת הענף.

ויש לעיין לדעה זו האם די בחיתוך החוט בעיקרו, שעתה כבר אין החוט שייך לציצת, או שמא צריך להסירו לגמרי כי מ"מ קשור וכוון עם שאר הגדיל.

הוסיף ציציות שלא במקום הכנפות — נראה להוכיח מדברי האחרונים (מובאים במשנ"ב י,יט) שיש איסור בדבר. אך יתכן שאין אסור מדאורייתא (ויל"ע באשל אברהם בוטשאטש מהדו"ת י). ולפי זה יש ליתן טעם במנהג המקפידים שלא להשאיר חוטים ארוכים סביב כל הטלית (ראה בספר ציצית הלכה למעשה ו,ז) שהנה כתב בבית שערים (לגר"ע בלום. או"ח י) שאף ציציות התלויות מאליהן בבגד, יש בהן דינא ד'הטיל למוטלת' ואיסור בל תוסיף, וא"כ חוששים הם לאותם החוטים הגם שאינם על הכנף.

דף פט

'ארבעה צריכים הכרזה: המסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממין. בכולהו כתיב בהו וכל העם, וכל ישראל... — ואף על פי שכל הארבעה צריכים הכרזה ופרסום, לא אמר רבי עקיבא לשמרו עד הרגל ולהמיתו אלא בזקן ממרא לבדו (וכ"מ ברמב"ם — ממרים ג,ח). והטעם, לפי שרק בזקן ממרא נאמר ולא זידון עוד — שהוא דבר גדול שיש בו חיזוק לדברי תורה ולקבלה המסורה (עפ"י חדושי הר"ן; כסף משנה ממרים ג,ח. וע' בספר תורה תמימה (דברים יג,יב) תמה על חילוק זה. ובספר 'ממורה נועם' האריך ביישוב תמיהתו. אכן בתוספתא (יג) מפורש שרע"ק ור"י נחלקו בכולם. ע' במפרשי התוספתא שם ובממ"ג שם).

ועוד, רק בו נאמר וכל העם ישמעו ויראו [ולא 'ישראל' כדכתיב במסית ובבן סורר ומורה] — 'ז'עם' היינו המוניים, והמה אינם מתפעלים בשמיעה כי אם בראיה חושית' (רש"ש. וע"ע יד דוד וערוך לנר).

'בעדים זוממים כתיב והנשארים דלא כולי עלמא חזו לסהדותא' — אין להקשות הרי בן סורר ומורה אינו מצוי כלל, ושייך רק בתקופת שלשה חדשים בלבד מכל ימי חייו, גם דין זקן ממרא אינו אלא במומחה שהמרה פי בית דין הגדול ואינו מצוי, והלא עדים זוממים מצויים משני אלו יותר? אלא בעדים זוממים ובמסית נאמר ולא יוספו לעשות עוד כדבר הרע הזה, משמע אותו דבר ממש (כמו בשמואל-א ט,כט ובעזרא י,ה. וה"כ' של כדבר היא כ"ף ההתאמתות כמוש"כ הרד"ק). לא כן בבן סורר ומורה ובזקן ממרא אין כתיב אלא ישמעו ויראו, ולא זידון עוד — הכוונה כאשר ישמעו כיצד חמור עונשו של זה שאכל תרטימר בשר, וכן יראו במיתתו של זקן ממרא שהמרה פי הסנהדרין, ייראו מלעבור על שאר מצוות הדת והוראות החכמים. ושפיר מתקיים וכל העם, וכל ישראל כי באלו אין המדובר על לקיחת מוסר לענין המסוים שראו בלבד (עפ"י חדושי הר"ן; רש"ש).

'שכל המוזמין מקדימים לאותה מיתה...' — שאין להם לצפות למיתה אחרת, אלא משכימים לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון (רש"י מכות ב.). ור"י פרש 'מקדימין' — לכתחילה צריך להמיתן במיתה שזממו, אבל אם אי אפשר לעשות כן, נמיתם בכל מיתה אחרת מד' מיתות בית דין (עתוס' שם).

לפי מה שצייד הרמב"ן (ריש שופטים), באים תחילה לב"ד של כל השבט להכריע. ואין נראה כן מפרש"י והרמב"ם ועוד.

ב. בכל דבר הוראה ודין, עיבור שנה, הבחנת דמים, הלכה למשה מסיני, לימוד היוצא מגזרה-שוה וכו' – נעשה זקן ממרא אם הורה כנגד בית דין הגדול, בין להקל בין להחמיר; – לדברי רבי מאיר, אינו נעשה 'זקן ממרא' אלא בדבר שיש לו נפקותא לענין שזדונו כרת ושגגתו חטאת (גזרה שוה דבר דבר מפר העלם דבר של ציבור). לרבי יהודה – בדבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים (על פי התורה אשר יורוך). ולרבי שמעון – אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים (אשר יגידו לך מן המקום ההוא). רב אושעיא אמר (פח): בשיטת רבי יהודה, שאינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף – גורע. יש מפרשים בדעת רבי יהודה, שאינו נעשה ממרא אלא בדבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ותו לא (ע' להלן פח: ובתוס'). ויש אומרים שרבי יהודה בא להוסיף על דברי ר' מאיר (ע' בחדושי הר"ן וכס"מ בשם הרמ"ה).

ג. אין נעשה זקן ממרא אלא מומחה שהגיע להוראה, להוציא תלמיד (כי יפלא – במופלא שבב"ד, כלומר מומחה).

מדברי הרמב"ם (ממרים ג,ה) משמע שצריך שיהא סמוך ממש. ומלשון רש"י משמע כל שהגיע לארבעים וראוי להוראה – חייב. אינו חייב אלא כאשר בית דין הגדול קבוע ויושב במקומו (אל המקום). לדברי המאירי (מב): כל מקום שקבעו בו סנהדרי גדולה מושבם בירושלים, הריהו כלשכת הגזית עצמה. ולכאורה אין נראה כן מדברי הראשונים שנקטו 'שנות' שגלו לה סנהדרין, היה מקום בירושלים.

דף פח

קצ. א. מה טיבה של ההוראה שמתחייב עליה 'זקן ממרא' מיתה?
ב. האם יש ביד ב"ד למחול לזקן שהמרה?

א. לדברי רב כהנא אין זקן ממרא נהרג עד שיאמר 'כך הוא בעיני' והם אומרים מפי השמועה. והשיבו על דבריו מדברי הברייתא והסיקו כר' אלעזר שאפילו הורה הלכה מפי השמועה והם אמרו 'כך הוא בעינינו' – נהרג, כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל. אמר הממרא: אין תפלין בתורה וכד' – פטור שאין זו 'הוראה', זיל קרי ביה רב הוא. אמר: חמש טוטפות (להוסיף על דברי סופרים) – חייב. שנה ולמד כדעתו – פטור. הורה לעשות – חייב (והאיש אשר יעשה בודון. משנה פו:). וכן אם עשה בעצמו חייב.

א. נראה שאינו חייב אלא אם הורה על מאורע שארע, ולא בקביעת הלכה עקרונית (עפ"י חז"א סנהדרין כג,ג).

ב. כל אלו וכיוצא בהם שפטורים מן המיתה, יש לבית דין הגדול לנדותם ולהפרישם ולהכותם ולמנעם מללמד כפי מה שיראה להם שהדבר צריך לכך (רמב"ם ממרים ג,ו).

ב. זעירא מאנשי ירושלים אמר שאם רצו ב"ד למחול – מוחלים לו. וכשבא לפני חבריו, חכמי הדרום, לא הודו לכך – כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

הרמב"ם בחיבורו הגדול (ממרים ג,יה) כתב שזקן ממרא אין צריך התראה, אבל בפירוש המשנה כתב שצריך [ומה שאמרו בגמרא אין צריך התראה – היינו להתרות משום העבירה הפרטית, אבל מתרים בו שלא יעשה כהוראתו. תורא"ש].

קצא. המוסף בית על ארבעה בתי תפלין של ראש, המוסף חוט נוסף על ציציותיו, והמוסף מין נוסף על ארבעת המינים – האם יצא ידי חובתו?

המוסף בית על ארבע בתי התפלין – לא יצא, שבית חיצון שאינו רואה את האויר – פסול. המוסף חוט בציצית – אם קשר עליון דאורייתא (וכן המסקנא. תוס' ו"פ ע"י מנחות לט.) – לא קיים מצוותו. ואם לאו, כל חוט עומד לעצמו ואין ההוספה מגרעת בעיקר המצוה (ודוקא אם לא כרך החוט הנוסף עם שאר החוטים בגדיל. עפ"י אגרות משה).
וכן לענין ארבעת המינים – לרבי יהודה שאמר 'לולב צריך אגד' – בטלה צורת המצוה [שהמינים כולם כיחידה אחת הם]. ולדעת חכמים שלולב אין צריך אגד [אלא משום מצוה מן המובחר] – כל מין עומד לעצמו, ויצא ידי חובתו.

דף פט

קצב. א. היכן ומתי ממיטין זקן ממרא?

ב. אלו חוטאים צריכים הכרזה בישראל קודם הענשתם על ידי בית דין?

א. מעלים את הממרא לבית דין הגדול שבירושלים, ומשמרים אותו עד הרגל ואז ממיטים אותו שם [ולא במקום אחר]. דברי רבי עקיבא. רבי יהודה אומר: ממיטים אותו מיד ושולחים שלוחים לכל המקומות לפרסם הדבר.

אין ברור מדברי המשנה והברייתא, האם לדעת רבי יהודה הורגים אותו בירושלים או אף בכל מקום. ונחלקו הדעות בדבר (ע' כסא רהמים).

ב. ארבעה צריכים הכרזה: המסית, בן סורר ומורה, זקן ממרא ועדים זוממים (וכל ישראל; וכל העם; והנשארים ישמעו ויראו).

דפים פט – צ

קצג. א. מהם העונשים לנבואת שקר לסוגיה השונים?

ב. מה היו חטאי צדקיה בן כנענה; חנניה בן עזור; יונה בן אמת; חבירו של מיכה (מיכיהו); עדו הנביא.